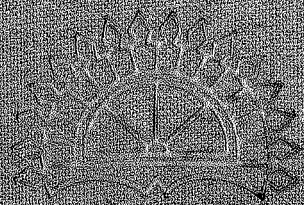

IŠ
LIETUVIŲ
KULTŪROS
ISTORIJOS

I

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS

JŠ
LIETUVIŲ
KULTŪROS
ISTORIJOS

9TL
JŠ-01

I

6777

1973 Jū
234

VALSTYBINĖ POLITINĖ IR MOKSLINĖS LITERATŪROS LEIDYKLA
VILNIUS — 1958

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Istorijos mokslų kandidatas P. KULIKAUSKAS,
istorijos mokslų kandidatė A. VYSNIAUSKAITE
(atsak. redaktorė),

Lietuvos TSR MA akademikas J. ZIUGŽDA
(vyriaus. redaktorius)

PRATARMĖ

Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, tirdamas lietuvių tautos istoriją, didelį dėmesį skiria materialinės bei dvasinės kultūros ir buities tyrinėjimui. Sistemingai vykdydamas stacionarines bei žvalgomasias archeologines ir etnografines ekspedicijas, Institutas sukaupe didelę ir vertingą aprašomąją ir iliustracinę medžiagą, sudarančią konkretų pagrindą teisingai nušviesti seniausią lietuvių tautos istoriją, buičiai ir kultūrai.

Leidžiamas straipsnių rinkinys «Iš lietuvių kultūros istorijos» yra pirmas bandymas, remiantis šia konkrečia medžiaga, marksistiškai nušviesti atskirus lietuvių tautos istorinės praeities, buities bei kultūros reiškinius. Pirmą kartą skelbiami tokių reikšmingų Lietuvos TSR istorijos mokslui archeologinių paminklų, kaip Nemenčinės ir Migonių piliakalniai, Veršų kapinynas, taip pat Vilniaus miesto archeologinių tyrinėjimų duomenys. Etnografiniai straipsniai visų pirma skirti Instituto atliktiems lietuvių liaudies architektūros ir kitų materialinės kultūros reiškinių tyrinėjimams apibendrinti. Šalia to, atskiruose straipsniuose nagrinėjami kai kurie feodalinės lietuvių valstiečių buities bei šeimos vystymosi klausimai.

Institutas yra numatęs ateityje sistemingai leisti atskirus leidinius lietuvių tautos kultūros istorijos klausimais. Juose galėtų rasti vietos ir respublikos kraštotyros muziejų darbuotojų, o taip pat atskirų kraštotyryninkų pateikta medžiaga bei straipsniai.

REDAKCINĖ KOLEGIJA

VERSMINIO UPELIO I (VARĖNOS RAJ.)

AKMENS AMŽIAUS STOVYKLA

A. BERNOTAITE

Mūsų krašte gausu akmens amžiaus paminklų. Daugybė stovyklų, kuriose ilgesnį ar trumpesnį laiką yra gyvenę tuometiniai žmonės, ir įvairių pavienių akmeninių dirbinių yra randama įvairiose mūsų respublikos vietose, tačiau šiuo atžvilgiu turtingiausia yra pietryčių Lietuva, jau XIX a. antroje pusėje atkreipusi į save Z. Gliogerio (1845—1910) ir V. Šukevičiaus (1852—1919) dėmesį. Jie pirmieji savo iniciatyva ir lėšomis atidengė daugelį akmens amžiaus stovyklų pietryčių Lietuvoje, ypač palei Nemuno ir Merkio upes, bei surinko iš jų nemaža akmeninių ir titnaginių dirbinių ir apie tai paskelbė spaudoje¹. Dalis jų rinkinių pateko į Lenkijos ir carinės Rusijos muziejus, kita dalis — į buvusį Vilniaus Senienų muziejų. Pastarieji šiuo metu saugomi Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos-etnografijos muziejaus fonduose.

Pastaruoju metu daugelį akmens amžiaus stovyklų pietryčių Lietuvoje, ypač Varėnos ir Merkinės apylinkėse, yra lankęs ir jų duomenis surinkęs prof. K. Jablonskis, o Merkio upės baseine esančias stovyklas išžvalgė šio straipsnio autorė. Pirmosios stovyklos kasinėjimai šioje Lietuvos TSR dalyje atlikti 1954 m. birželio mėn. Kasinėjimus organizavo Lietuvos TSR MA Istorijos institutas, o vykdė Instituto bendradarbė A. Bernotaitė ir Kauno Dailės muziejaus darbuotoja R. Jablonskytė-Rimantienė. Buvo tyrinėta Versminio upelio I stovykla Varėnos rajone.

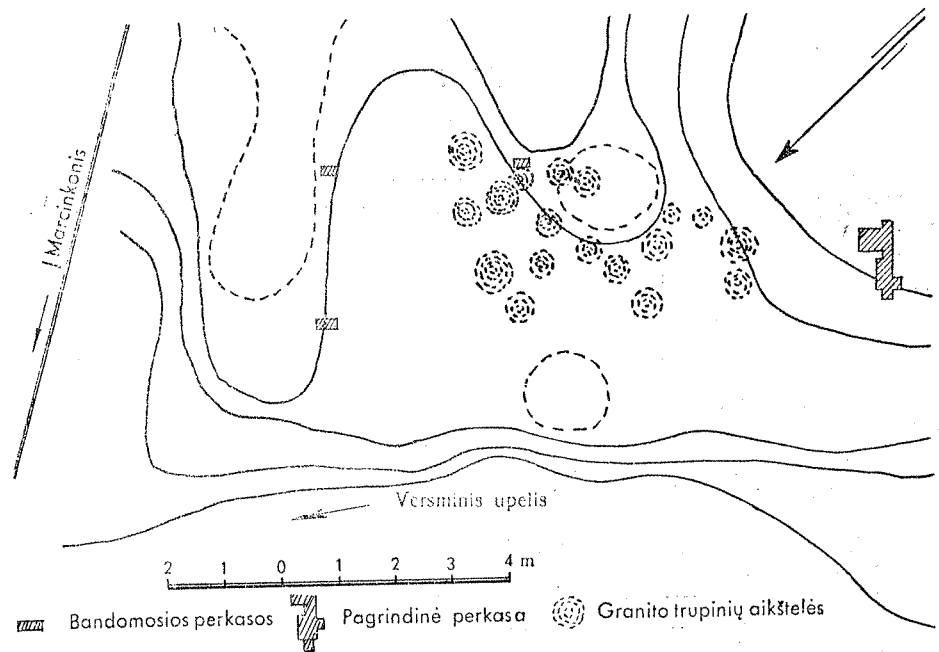
Versminio upelio I stovykla yra maždaug 5 km į šiaurę nuo Marcinkonių kaimo, dešinėje kelio, einančio iš Marcinkonių į Mardasavą, pusėje, tuoj perėjus tiltą per Versminio upelį, netoli tos vietos, kur jis įteka į Grūdą, kairįjį Merkio žemupio intaką (žr. 1 pav.).

Stovykla apima kairiajame Versminio upelio krante esantį 100 m ilgio ir 30 m pločio smiltyną, kurį iš trijų pusių supa neaukštos pušų mišku apaugusios pakilumėlės, taip kad stovykla yra lyg ir nedidelėje lomelėje.

¹ Zygmunt Gloger, Kilka słów o naszych «stacyach» krzemiennych.— Biblioteka Warszawska, 2, Warszawa, 1872; to paties, Osady nad Niemnem i na Podlasiu z czasów użytku krzemienia.— Wiadomości Archeologiczne, 1, Warszawa 1873; to paties, Podróż Niemnem.— Wisła, 2, Warszawa (1888); to paties, Dolinami rzek opisy podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy, Warszawa, 1903. Wandalin Szukiewicz, Wykopaliska w powiecie Lidzkim.— Tygodnik Ilustrowany, 183 (1885); to paties, Kłosy, 1151 (1887); to paties—Wiek, 269 (1889); Реферат В. Ст. Шукевича обь археологических местностях въ Лидском и Троцком уездах.— Труды Виленского отделения Московского предварительного комитета по устройству в Вильне IX Археологического съезда, 96-97; Вильна, 1893; to paties, Poszukiwania archeologiczne w powiatach Lidzkim i Trockim (gub. Wileńska)—Światowid, 3, Warszawa (1901); to paties, Szkice archeologii przedhistorycznej Litwy, I. Epocha kamienia w gub. Wileńskiej, Wilno, 1901; to paties, Narzędzia kamienne gładzone w pow. Lidzkim i Trockim.—Światowid, 5, Warszawa (1904); to paties, Slady epochi kamiennej w gub. Wileńskiej.—Kwartalnik Litewski, 1, Petersburg (1910).

Upelio krantą siekias smiltyno kraštas yra apaugęs įvairiais lapuočiais ir spygliuočiais medžiais.

Titnaginiai dirbiniai ir skalda, pirmiausia atkreipę dėmesį, buvo gausiai išsibarstę stovyklos paviršiuje šviesiai gelsvame ir laisvai vėjo pustomame smėlyje. Kartu stovyklos paviršiuje aiškiai išsiskyrė ir taisyklingai apskritos 3–8 m skersmens aikštelės, nubarstytos sutrupėjusiais akmenimis. Atkreipę dėmesį daugumos dirbinių ir skaldos koncentravimasis kaip tik šiose aikštelėse. Be to, keliose aikštelėse pastebėta susikaupus didesnius akmenis, ku-

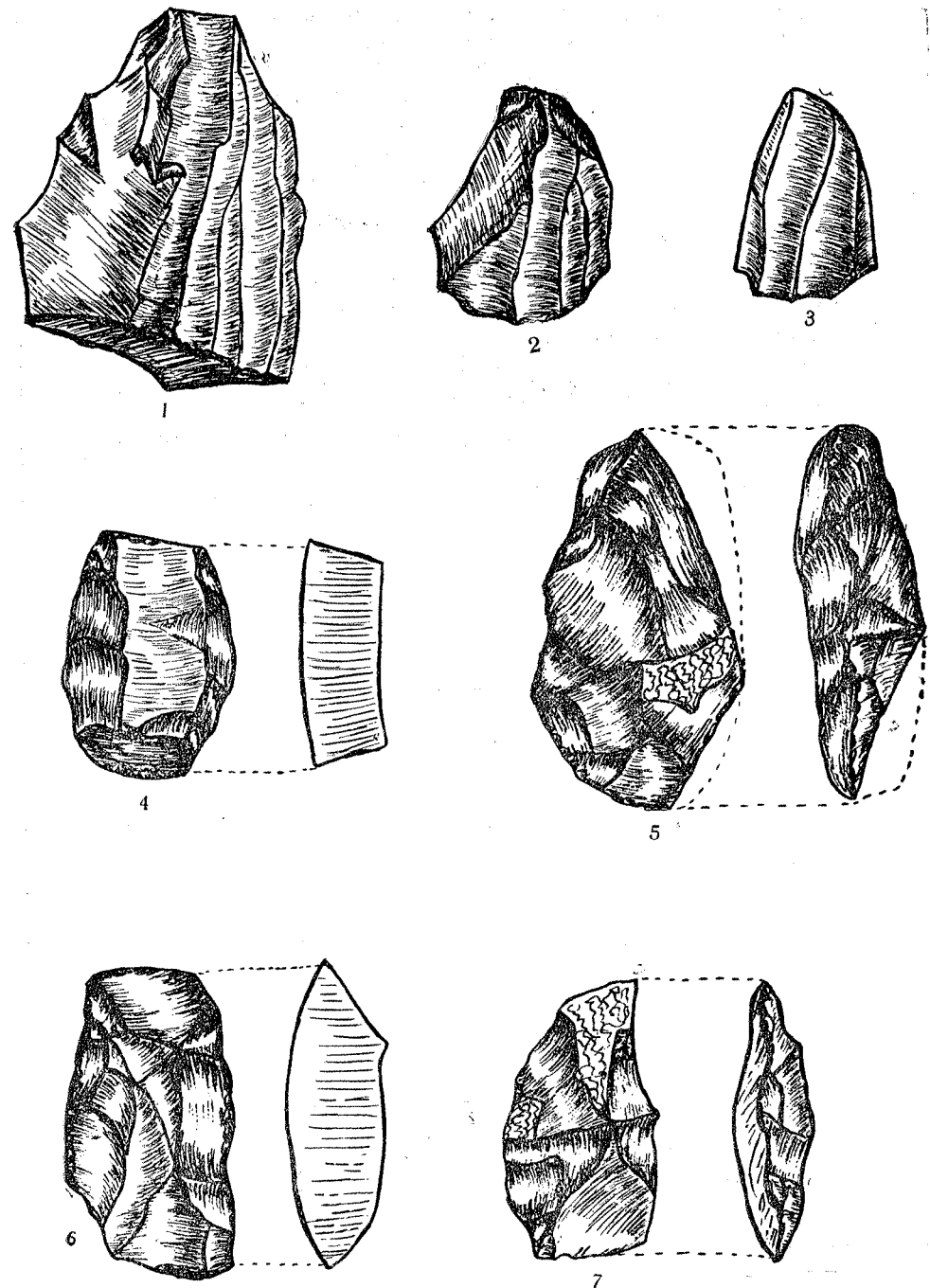
1 pav. Versminio upelio I stovyklos situacijos planas

rie atrodė tartum buvusių židinių liekanos. Šias aikšteles perkastos, po jomis rastas tik įžemis — šviesus zandrinis smėlis. Surinkus stovyklos paviršiuje esančius dirbinius, paaiškėjo, kad, neskaitant didžiulio kiekio titnago skaldos ir skelčių, vien tik sveikų titnaginių dirbinių rasta 426 ir titnaginių dirbinių fragmentų daugiau kaip tūkstantis. Be to, rasta 229 gabalai keramikos. Visas šis stovyklos paviršiaus inventorių pasižymėjo dideliu įvairumu, todėl atskiras dirbinių grupes pravartu aptarti atskirai.

Didžiausią grupę sudaro skaldytiniai. Jų rasta 148. Tai paruošti skeltėms ir skaloms gauti titnago gabalai, iš kurių vėliau buvo gaminami įvairūs įrankiai. Ant skaldytinių briaunų dažnai sutinkama retušo ir daužymo pėdsakų; tai rodo, kad jie galėjo būti naudojami ir kitokiam reikalui, pavyzdžiui, medžio apdirbimui.

Versminio upelio I stovyklos skaldytiniai, nors ir nedideli, bet labai įvairūs savo forma. Vieni jų panašūs į keturkampius, kiti į rutulius, dar kiti turi piramidės formas (2 pav., 2, 3). Pora skaldytinių primena mezolitinus (2 pav., 1). Visų skaldytinių paviršius apdaužytas skeltėmis ir skalomis, o briaunos turi retušo, arba darbo, žymes. Panašių skaldytinių yra rasta Eigulių (Kauno raj.), Janonių, Maksimonių (Merkinės apyl.)¹ ir kitose stovyklose.

¹ Dirbiniai IEM ir KVDM.

2 pav. 1, 2, 3 — skaldytiniai; 4, 5 — kirvukai; 6, 7 — pleištai

Nedaug kuo nuo skaldytinių skiriasi muštukai. Jų stovykloje rasta tik trys. Du iš jų yra netaisyklingo rutulio formos, apskaldytais ir apdaužytais paviršiais. Sie dirbiniai nėra tipiški. Tokių muštukų aptinkama Pamerkinės, Merkinės, Janonių (Merkinės apyl.) ir Dubičių (Varėnos raj.) stovyklose¹.

Trečiasis muštukas pailgas, panašus į pirštelį, apskrita ir smarkiai sumušta viršune. Muštuko paviršius nulygintas, nuskeliant nuo jo nedideles skalas. Su panašiais muštukais susidurta Janonių, Merkinės, Merkio šlaito, Maksimonių (Merkinės apyl.) stovyklose.

Gana gausiai (14) stovykloje rasta kirvių. Jie pagal formą skiriami į ovalinius kirvukus ir pleištus. Vyrauja ovaliniai kirvukai (12), kurių galima įžiūrėti du tipus. Tai kirvukai tiesiai nukirstais galais (2 pav., 4) ir apskritai išlenktais ašmenimis (2 pav., 5). Jų paviršiai apskaldyti skalomis, nežymiai išgaubti šonai ir retušuotos arba nudaužytos briaunos. Kai kurių kirvukų tik viena pusė iškili, antroji beveik plokščia. Didžiausias Versminio upelio I stovyklos kirvukas yra 6,7 cm ilgio, 3,7 cm pločio ir 2 cm storio. Kirvukų, panašių į Versminio upelio I stovyklos kirvukus, yra rasta Janonių, Merkio šlaito (Merkinės apyl.)², Dubičių, Rudnios, Kašėtų (Varėnos raj.)³ ir kt. stovyklose.

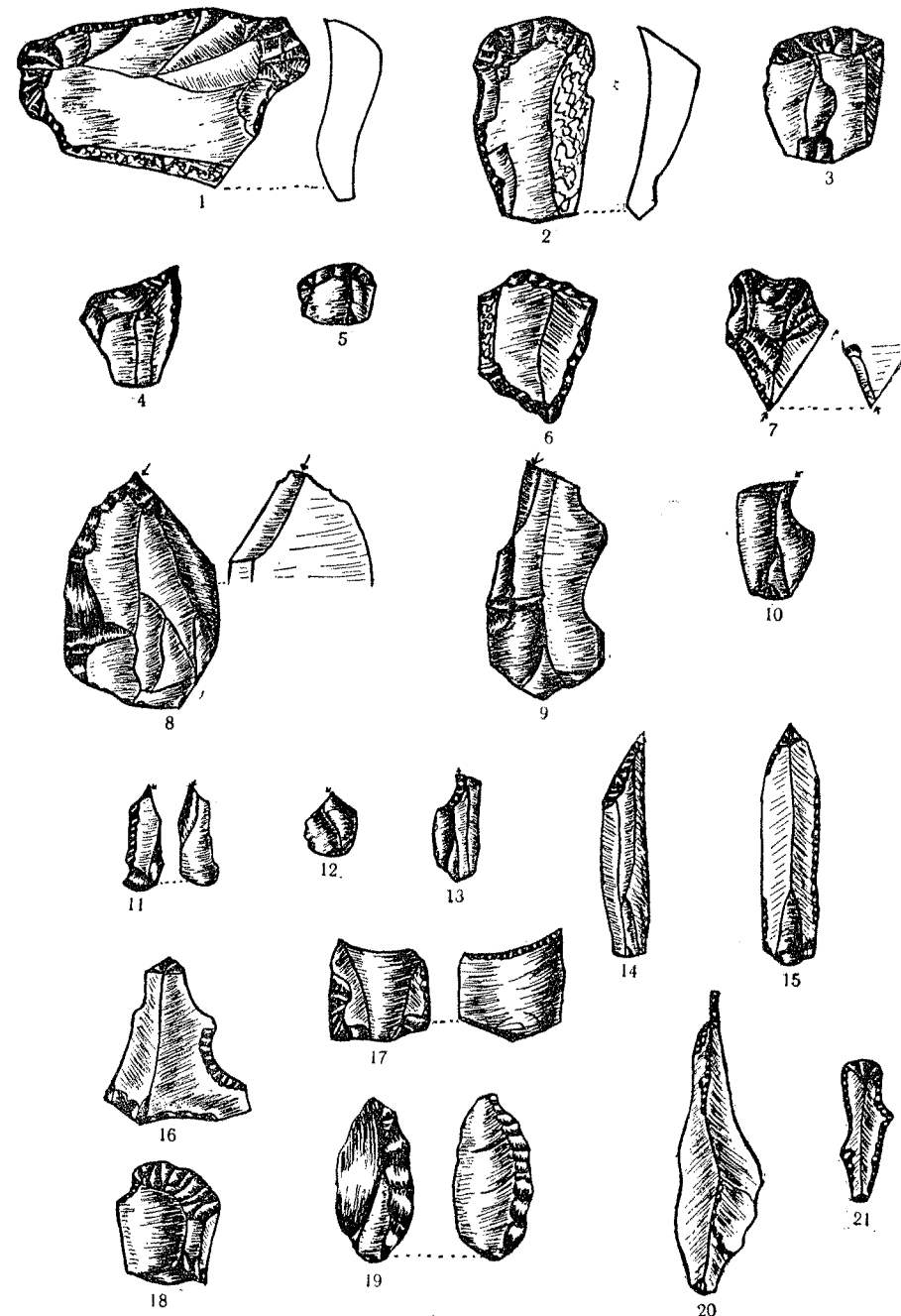
Abiejų tipų kirvukai nedaug kuo skiriasi nuo skaldytinių, tik yra plokštesni ir labiau pritaikyti medžio apdirbimui. Iš jų vėliau išsivystė šlifuoti kirviai. Jie pasirodo mezolito pabaigoje, tačiau daugiau jų randama ankstyvojo neolito stovyklose⁴.

Antrąją grupę sudaro pleištai (2). Jie nedideli, pailgi, apskaldytais paviršiais, viena jų pusė iškili, antroji beveik plokščia, kiek platišiais, plokščiais ašmenimis ir nežymiai įsmaugtais šonais (2 pav., 6, 7). Pleištai, kaip ir ovaliniai kirvukai, pasirodo mezolito pabaigoje, bet daugiausia jų randama ankstyvojo neolito stovyklose, pavyzdžiui, Merkio šlaite, Maksimonyse⁵.

Kalbant apie stambiuosius stovyklos dirbinius, prie jų tenka priskirti ir įvairių stambių titnaginių dirbinių fragmentus su retušo ir nudaužymo pėdsakais briaunose. Galimas dalykas, kad ir jie turėjo tą pačią paskirtį, kaip skaldytiniai arba kirviai.

Be stambiųjų Versminio upelio I stovyklos dirbinių, nemaža turime ir smulkesnių. Iš jų didžiausią grupę sudaro gremžtukai (65). Jie paprastai būna padaryti iš titnaginių skelčių arba nuo skaldytinių nuskeltų skalų. Vidaus pusėje prie pagrindo turi skėlimo kuprelę, kuri kartais būna numušta. Gremžtukai, ypač mažieji, buvo vartojami, įstačius juos į kotą, odai apdirbti. Versminio upelio I stovykloje vyrauja pailgi, daugiausia skeltiniai gremžtukai, apskritai išlenktais arba įstrižais nuožulniais ir retušuotais ašmenimis. Retušas kartais nusitęsęs į briaunas. Kai kurie gremžtukai viename ašmenų gale turi po ataugelę (3 pav., 2, 3, 4). Keletas gremžtukų yra visai mažičiai. Pailgųjų gremžtukų gana daug randama neolitinėse stovyklose, pavyzdžiui, Skarulių (Kauno raj.), Lygutės I (Varėnos raj.)⁶ stovyklose (3 pav.).

Kai kurie gremžtukai iš kitų išsiskiria savo didumu (3 pav., 1). Jie yra platus, stori, padaryti iš netaisyklingų pailgų skalų. Vienas toks gremžtukas yra padarytas iš rusvo titnago skalos, aukštais, įstrižais, retušuotais ašmenimis, kitas, priešingai, yra platus ir trumpas, į pagrindą siaurėjęs, nežy-

3 pav. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 18 — gremžtukai; 8, 9, 10 — rėžtukai; 11, 12, 13 — mikrorėžtukai; 14, 15 — peiliukai; 16, 17 — gramdukai; 19, 21 — įvairių formų retušuotos titnaginės skeltės; 20 — gražtas

¹ Dirbiniai IEM ir KVDM.

² Dirbiniai KVDM.

³ Dirbiniai IEM ir KVDM.

⁴ Р. Яблонските, Мезолит Литвы. — КСИМК, 42, 49 (1952).

⁵ Dirbiniai KVDM.

⁶ Dirbiniai KVDM ir IEM.

miai išlenktais ašmenimis. Didžiųjų gremžtukų aptinkama ankstyvojo neolito stovyklose, pavyzdžiui, Janonyse, Maksimonyse¹.

Labai nedaug yra rasta Versminio upelio I stovykloje apskritųjų gremžtukų. Du iš jų visai mažičiai, skeltiniai, retušuotais ašmenimis. Trečiasis padarytas iš skalos, didesnis už pirmuosius ir retušuotas aplink (7 pav., 3). Panašių gremžtukų į Versminio upelio I stovyklos apskrituosius yra rasta Janonių, Kašetų², Skarulių ir kt. stovyklose.

Versminio upelio I stovykloje taip pat rasti du dvigaliai, įstrižais, retušuotais ašmenimis, pailgi ir netaisyklingi gremžtukai. Vieno iš jų įsmaugti šonai, greičiausiai, kad būtų patogiau jį naudoti darbui (3 pav., 6). Dvigaliai gremžtukai paprastai sutinkami mezolitinėse stovyklose, bet Versminio upelio I stovyklos gremžtukai dėl nerūpestingos apdirbimo technikos, formų netaisyklingumo nėra būdingi mezolitui.

Prie senesniųjų dirbinių formų priklauso ir gremžtukas, kombinuotas su rėžtuku. Jis padarytas iš skalos, aukštas, netaisyklingai išlenktais ir retušuotais ašmenimis. Retušas taip pat eina viena briauna nuo ašmenų iki rėžiamojo smaigalio. Be to, gremžtuko paviršius padengtas melsva patina (3 pav., 7).

Visai skirtingi nuo gremžtukų yra stovykloje rastieji devyni gramdukai (3 pav., 16, 17). Jie padaryti iš pailgų skalų, įdubusiais retušuotais ašmenimis ir pritaikyti iškilims daiktams, pavyzdžiui, kaulams, strėlių koteliams apdirbti. Vienas iš jų yra pusmėnulio formos, plokščias ir didelis, prie pagrindo turįs įdubimą, kad būtų patogiau jį suimti. Jo ašmenys platus, įdubę, smarkiai nudilę. Tokių gramdukų kitose mūsų krašto stovyklose nėra rasta. Kiti gramdukai niekuo nesiskiria nuo kitose stovyklose randamų gramdukų.

Kaului apdirbti greičiausiai buvo naudojami ir rėžtukai, kurių Versminio upelio I stovykloje rasta penkiolika. Vyrauja viduriniai rėžtukai (11). Šių dirbinių rėžiamąją dalį sudaro dvi plačios, pasvirusios į vidurį skalos (3 pav., 8). Kiti keturi rėžtukai šoniniai. Jų rėžiamąją dalį sudaro viena skala tiesiai nuskelta, antroji pasvirusi į vidurį (3 pav., 9). Abiejų tipų rėžtukai yra stambūs, padaryti iš skalų, turį retušo rėžiamosiose dalyse ir atskirose briaunų vietose. Panašių rėžtukų yra rasta Janonių, Merkinės, Maksimonių, Skarulių ir kt. stovyklose³.

Iki šiol dar nėra išaiškinta mikrorėžtukų paskirtis, nors jie šioje stovykloje sudaro vieną iš didžiausių grupių. Jie padaryti iš plonų, siaurųjų, mažų skeltelių (3 pav., 11, 12, 13) ir savo formomis kiek primena didžiuosius rėžtukus, tačiau nuo pastarųjų skiriasi būdingu jiems rėžiamųjų dalių nuskėlimu. Tiek rėžiamosios dalys, tiek briaunos dažnai turi smulkių retušą.

Ilgą laiką į mikrorėžtukus nebuvo kreipiama jokio dėmesio. Tai rodo ir senieji akmenų amžiaus dirbinių rinkiniai, surinkti V. Šukevičiaus praėjusio amžiaus pabaigoje ir šio amžiaus pradžioje. Lenkų archeologas L. Kozłowski savo laikui manė, kad mikrorėžtukai yra nuoskalos, likusios gaminant trumpines strėliukes⁴. Galimas dalykas, kad mikrorėžtukai galėjo būti vartojami ornamentams, pavyzdžiui, kaulė išraižyti, o, gal būt, ir tatuiravimuisi.

Mikrorėžtukai gana dažnai randami įvairiose mūsų krašto stovyklose. Pasirodę ankstyvajame neolite, jie daugiausia aptinkami šio laikotarpio sto-

¹ Dirbiniai IEM ir KVDM.

² Dirbiniai KVDM ir IEM.

³ Dirbiniai IEM ir KVDM.

⁴ Leon Kozłowski, Epoka kamienia na wydmach wschodniej części wyżyny Małopolskiej, 101, Lwów — Warszawa, 1922.

vyklose, tačiau pasitaiko ir tikrajame neolite, pavyzdžiui, Dubičių, Žiūrių stovyklose (Varėnos raj.). Rasta jų ir Janonyse, Merkio šlaite¹.

Įvairūs grėžimo darbai būdavo atliekami grąžtais. Versminio upelio I stovykloje rasti tik trys grąžtai. Visi jie padaryti iš titnaginių skalų, vietomis retušuoti. Du iš jų turi plačius pagrindus, tačiau vieno smaigalys platus ir didelis, antrojo — trumpas ir mažytis. Trečiasis grąžtas pailgas su labai smailia viršūnėle (3 pav., 20). Toks grąžtų formos įvairumas rodo, kad jie kiekvienas turėjo atskirą paskirtį. Grąžtai nėra reti mūsų krašte. Jų rasta Lygutėje II, Rudnioje VII (Varėnos raj.)².

Nedaug ir netipiškų Versminio upelio I stovykloje rasta smaigalių (7) (4 pav., 21). Jie savo forma panašūs į lapą; viršutinėse pusėse jų briaunos ir viršūnės retušuotos. Galimas dalykas, tokie smaigaliai, įstatyti į kotą, buvo naudojami ietigalių ar peilių vietoje. Panašių į šiuos smaigalių galima sutikti daugelyje Merkio upės baseino stovyklų.

Savo gausumu ir formų įvairumu stebina įstatomosios skeltės (38) (4 pav., 12—18, 20). Jos padarytos iš siaurų ir plonų titnaginių skeltelių, smailiomis viršūnėmis, retušuotomis briaunomis. Kai kurios iš jų labai panašios į trumpines strėliukes. Įdomi skeltelė, padaryta iš balto titnago, tiesia retušuota nugarėle ir išlenkta aštria briauna (4 pav., 15). Kitose mūsų krašto stovyklose tokių skeltelių nerasta.

Įstatomosios skeltelės, jau sutinkamos mezolito pabaigoje, nėra savarankiški dirbiniai. Jos buvo įstatomos į kaulinius žeberklus, kuriais naudotasi žūklės metu. Kaulinių žeberklų su tokiomis įstatytomis skeltėmis rasta Žiūriuose-Gudeliuose, Obšrūtuose (Pilviškių apyl.), Vaikantonyse (Daugų raj.). Įstatomosios skeltelės yra žinomos iš Skarulių, Vilkijos, Žiūrių, Dubičių, Janonių stovyklų³.

Versminio upelio I stovykloje pasitaiko ir strėlių (24). Jos labai įvairios ir sudaro keletą grupių. Gana gausiai rasta trumpinių strėlių (8). Jos padarytos iš plonų, tiesių titnaginių skelčių, nusklembtomis ir nuretušuotomis viršūnėmis, tiesiais (viena įstrižu, retušuotu) pagrindais (4 pav., 10, 11, 19). Trumpinės strėliukės, kurias L. Kozłowski laikė sudėtinėmis žeberklų dalimis⁴, kaip ir įstatomosios skeltelės, pasirodo mezolito pabaigoje, bet jų yra aptinkama ir neolitinėse stovyklose, pavyzdžiui, Skarulių, Eigulių, Maksimonių, Rudnios ir kt. stovyklose⁵.

Ne mažiau kaip trumpinių Versminio upelio I stovykloje rasta skersinių strėlių (6), padarytų iš plonų titnaginių skeltelių, trapecinės formos, retušuotais šonais (4 pav., 5—8). Ilgą laiką skersinių strėlių paskirtis nebuvo aiški. Jos buvo laikomos miniatiūriniais pleišteliais, bet Danijoje rastoji prie kotelio pritvirtinta skersinė strėliukė išblaškė šias abejones⁶.

Skersinės strėliukės gana dažnai randamos Lietuvoje. Jos pasirodo mezolito pabaigoje ir vartojamos iki žalvario amžiaus. Skersinių strėlių aptikta Dubičių, Maksimonių, Derėžnyčios upelio pakrantėse (Varėnos raj.)⁷, Skaruliuose ir kitur.

Tik dvi strėliukės yra kotinės. Viena jų ilga, gana plati, su aiškiaj nuo lapelio atskirtu koteliu, nulūžusia viršūne. Kotelis retušuotas viršutinėje pusėje stačiu retušu, vidinėje pusėje kotelis padengtas plokščiu retušu. Ši strėlė yra labai panaši į grąžtą, todėl tikslią jos paskirtį nustatyti sunku (4 pav., 1).

¹ Dirbiniai IEM.

² Dirbiniai IEM.

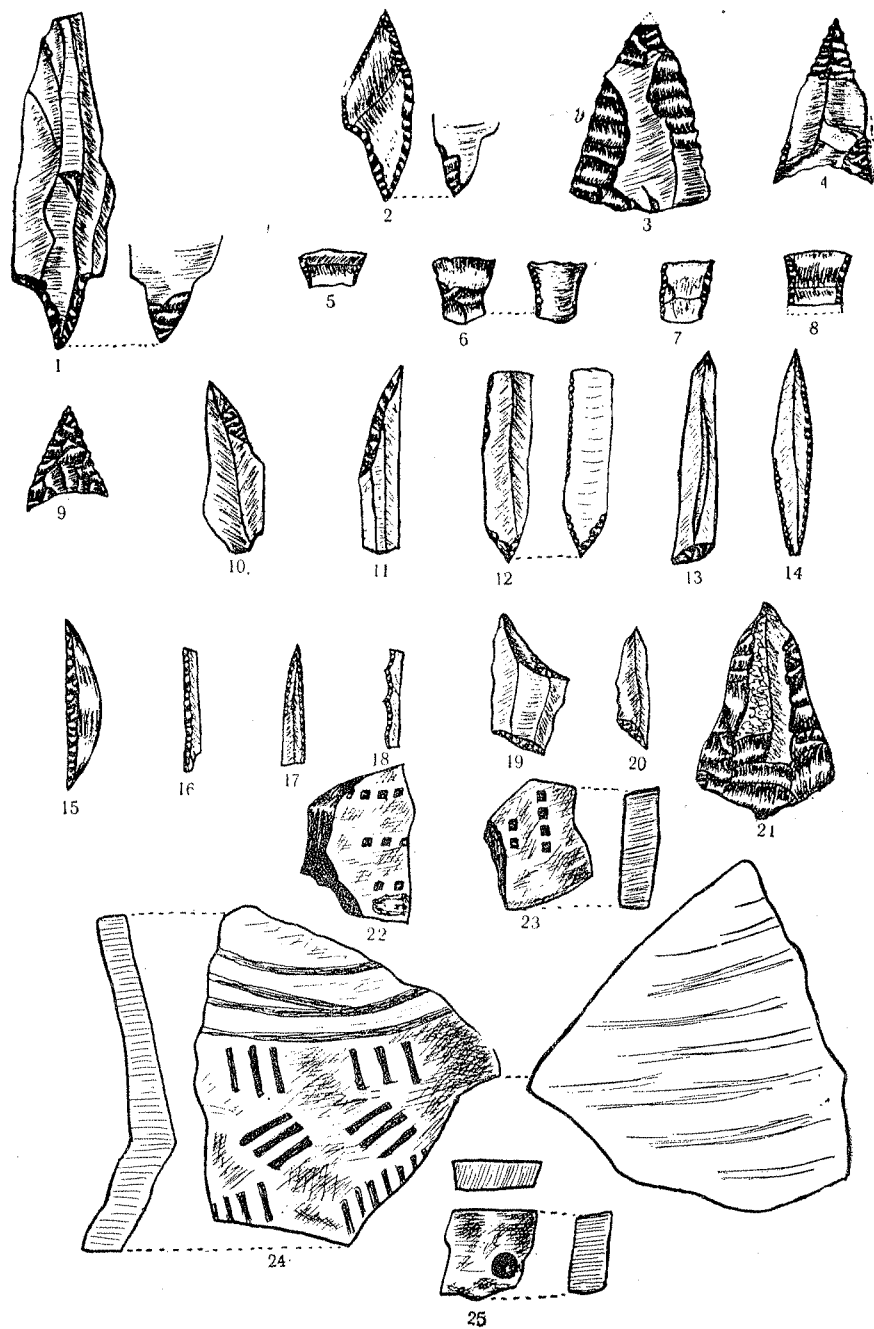
³ Dirbiniai IEM ir KVDM.

⁴ Leon Kozłowski, Epoka kamienia..., 100.

⁵ Dirbiniai IEM ir KVDM.

⁶ Leon Kozłowski, Epoka kamienia..., 105.

⁷ Dirbiniai IEM.

4 pav. 1, 2 — kotinės strėlės; 3, 4, 9 — sirainės strėlės; 5, 6, 7, 8 — skersinės strėlės; 10, 11, 19 — trumpinės strėlės; 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20 — įstatomosios skel-telės; 21 — ietigalis; 22, 23 — šukinė keramika; 25 — duobutėmis puošta keramika; 24 — įstrižais brūkšniais puošta keramika

Visai nekelia abejonių antroji strėliukė. Ji yra mažesnė už pirmąją, ilgu viršutinėje pusėje kraštuose retušuotu koteliu, kurio viena briauna su lapeliu sudaro beveik tiesią liniją, antroji sudaro lyg sparnelį (4 pav., 2). Visos strėliukės briaunos viršutinėje pusėje retušuotos. Panašių strėliukių yra rasta Rudnios, Kašėtų apylinkėse¹.

Tačiau daugiausia Versminio upelio I stovykloje rasta širdinių strėlių (9) (4 pav., 3, 4, 9). Jos padarytos iš skelčių, smailiomis viršūnėmis, daugiau ar mažiau įsmaugtais pagrindais. Tik dviejų strėliukių visas paviršius padengtas lygiu, plokščiu retušu, kitos retušuotos tik kraštuose, tačiau abiejose pusėse. Viena strėliukė, padengta melsva patina, padaryta iš gana didelės skalos, galėjo būti naudojama ir kaip ietigalis (4 pav., 21).

Širdinių strėlių Lietuvos akmens amžiaus stovyklose aptinkama gana daug. Jos pasirodo tikrajame neolite ir ypatingai pasireiškia žalvario amžiaus pradžioje. Širdinių strėliukių yra rasta Dubičių, Rudnios, Kašėtų II (Varėnos raj.)² ir kt. stovyklose.

Tenka trumpai paminėti ir peilius (54). Jie visi skeltiniai, nusklembtomis, retušuotomis ir smailiomis viršūnėlėmis. Retušo aptinkame ir peilių briaunose (3 pav., 14, 15). Prie peilių reiktų priskirti ir daugelį skelčių su aštriomis ir šiek tiek nuzulintomis briaunomis. Skeltinių peiliukių gausiai randama visose mūsų krašto akmens amžiaus stovyklose.

Atkreipia dėmesį ir įvairių formų dirbinėliai, padaryti iš titnaginių skalų ir retušuotomis briaunomis skelčių (3 pav., 19). Panašių neiškios paskirties dirbinių yra rasta Eigulių stovykloje.

Be titnaginių dirbinių, Versminio upelio I stovykloje rasta nemaža keramikos. Paminėtina 120 smulkių, šukiniu ornamentu puoštų šukelių (4 pav., 22, 23). Šukių štampos danteliai buki, dideli ir tankūs, atrodo, buvę išdėstyti eilėmis. Kiek jos leidžia spręsti, puodai, puošti šukiniu raštu, buvo lipdyti rankomis, blogai degti, turį smulkaus smėlio priemaišų, rusvos arba vienoje pusėje rusvos, antroje — pilkos spalvos. Šukės labai sunykusios, todėl ką nors daugiau pasakyti apie puodų formą negalima. Panašios keramikos yra radę V. Šukevičius Merkio baseino akmens amžiaus stovyklose³. Jos yra rasta ir Kuršių Neringoje. Versminio upelio I stovyklos šukinei keramikai tiek molio, tiek ornamento formos atžvilgiu artimos keramikos yra aptikta Estijoje, Tamulos stovykloje.

Kaip atskirą keramikos grupę tenka paminėti stovykloje rastas 0,8 cm storumo sienelėmis, grubaus darbo, su grūsto akmens ar žvyro priemaiša, tamsiai rusvos spalvos 86 puodų šukes. Keletas šukių yra buvusių puodų kaklelių fragmentai, iš kurių atrodo, jog puodai buvę tiesiomis sienelėmis, puošti prie kaklelio krašto retų duobučių, išpaustų smailiu pagaliuku, eile (4 pav., 25). Labai panašios keramikos rasta Istorijos instituto 1956 m. etnografinės ekspedicijos metu Kuršių Neringoje⁴.

Įdomi taip pat viena didelė puodo šukė, besiskirianti nuo kitų savo forma ir ornamentu. Ji profiliuota, 0,8 cm storio sienelėmis, su negausia smėlio priemaiša molyje. Puodas, sprendžiant pagal šukės formą, turėjo siaurėjantį kaklelį, puoštą jau menkai įžiūrimais brūkšniais. Nuo petelių puodas siaurėja žemyn. Peteliai puošti retai išdėstytais brūkšniais, po kuriais eina dar įstrižų brūkšnelių kombinacija. Vidaus pusėje šukės paviršius taip pat išraižytas nežymiais brūkšniais (4 pav., 24). Šiek tiek brūkšniuotos keramikos yra rasta ir Eigulių stovykloje. Galimas dalykas, kad ši keramika yra buvusi lietuviškosios brūkšniuotosios keramikos prototipas.

Likusioji keramika, rasta Versminio upelio I stovyklos paviršiuje, yra arba labai vėlyva ir neturi ryšio su stovykla, arba visai sunykusi.

¹ Dirbiniai IEM.

² Dirbiniai IEM.

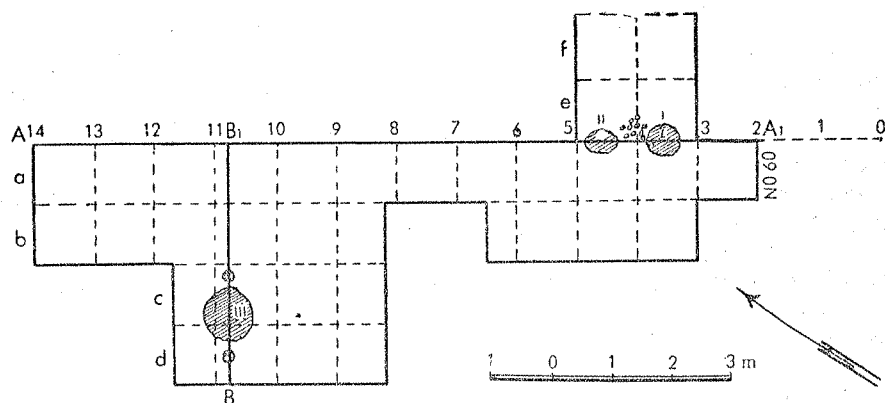
³ Dirbiniai IEM.

⁴ Dirbiniai IEM.

Gausus stovyklos paviršiaus inventorių ir tas faktas, kad stovykla iki šiol nebuvo žinoma, paskatino paieškoti kultūrinio sluoksnio. Tuo tikslu buvo padarytos penkios bandomosios perkastos. Paaiškėjo, kad stovyklos viduryje ir pietiniame bei vakariniame jos krašte kultūrinio sluoksnio nebėra. Čia tik paviršiniame miško smėlio sluoksnyje rasta smulkių titnago skalų. Po juo prasideda įžemis — šviesus zandrinis smėlis.

Kultūrinių sluoksnių rasta šiaurės rytiniame stovyklos gale, kur ir atlikti kasinėjimai. Čia buvo padarytos dvi perkastos — A₁—A ir B—B₁ (žr.

5 pav. Perkastos planas

5 pav.), atidengtas 32,5 m² plotas. Pušys ir kadugiai neleido visur išplėsti perkasą norimu pločiu. Be to, nuo perkasų šiaurės vakarų ir šiaurės bei vakarų kryptimi buvo padaryta keletas zondavimų, kurie padėjo išaiškinti, kad stovykloje dar liko apie 150—200 m² neištirto kultūrinio sluoksnio.

Pirmiausia buvo padarytas piūvis A—A₁. Piūvyje išryškėjo keturi žemės sluoksniai. Viršutinį sudarė 8—20 cm storio miško smėlio sluoksnis. Po juo ėjo tamsiai pilkas 8—22 cm storio žemės sluoksnis, atkreipęs dėmesį titnaginiais dirbiniais ir skalda. Trečią sluoksnį sudarė 15—30 cm storio ortšteinuotas smėlis, kuriame taip pat buvo aptikta titnago skaldos ir dirbinių. Po juo ėjo įžemis — šviesus zandrinis smėlis.

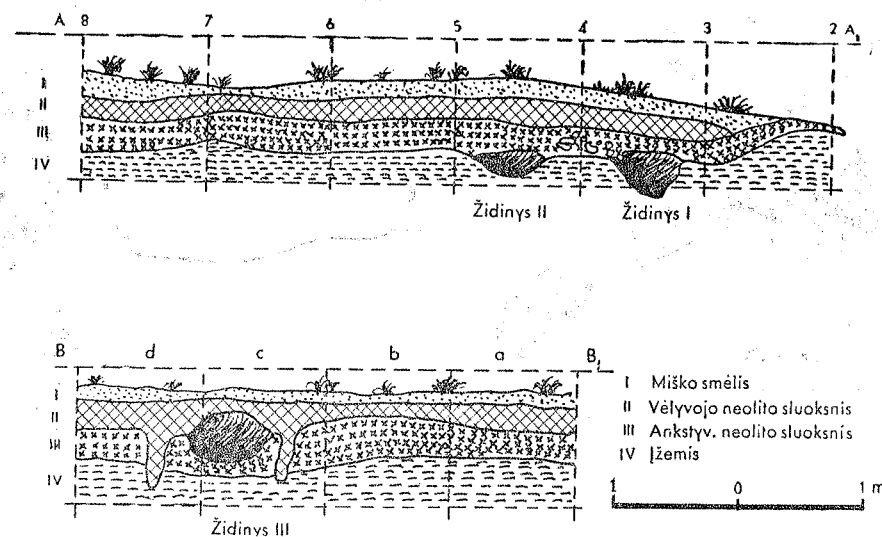
Piūvyje A—A₁ žemės buvo skatomos statmenai plonais sluoksneliais. Tamsiai pilkame ir ortšteinuoto smėlio sluoksniuose rasta daug titnago skaldos, dirbinių ir židinių liekanų, rodančių, jog čia turima reikalo su kultūriniais sluoksniais.

Labai greit ketvirtame ir penktame piūvio A—A₁ metruose tarp ortšteinuoto smėlio sluoksnio ir įžemio išryškėjo du židiniai (žr. 6 pav.). Židiny Nr. 1 apskritas, 63 cm skersmens ir 30 cm gylio. Jis juoda, nuo anglių ir suodžių susidariusia spalva aiškiai išsiskyrė iš aplinkinės žemės. Beveik pačiame židinio paviršiuje gulėjo 12 cm skersmens akmuo, o taip pat keletas kitų mažesnių akmenų, kurie buvo tiek perdege, kad paimti į rankas sutrupėjo. Tarp akmenų židinyje rasta kaulų ir viena titnago nuoskalė.

Rastos židinyje anglys ir kaulai buvo perduoti Lietuvos TSR Mokslų akademijos Biologijos institutui ištirti. Analizės duomenimis nustatyta, kad tai pušinių malkų anglys, stipriai mineralizuotos ir nepaišinančios rankų; tai yra būdinga tik labai senoms anglims. Kartu su anglimis rastieji kauliukai pasirodė esą stipriai išdūlėję, be jokių organinių liekanų. Nustatyta, kad vienas šių kauliukų yra stambaus, ne mažesnio kaip tetervinas arba žąsis, paukščio kojos kaulas. Kitas gabalas akyto kaulo buvo panašus į stambaus raguočio mentės kaulo nuolaužą. Kiti kaulai pagal jų dydį ir sienelių storį panašūs į kiaulių arba šernų kaulus.

Maždaug 60 cm į vakarus nuo židinio Nr. 1 tame pačiame lygyje išryškėjo židiny Nr. 2. Tarp abiejų židinių sulig jų paviršiumi gulėjo nedidelių akmenų krūvelė. Dalis akmenų buvo perdege.

Židiny Nr. 2 savo forma panašus į pirmąjį, tik kiek mažesnis, yra 52 cm skersmens ir 24 cm gylio. Jo duobė taip pat pilna perdegusių kaulų, anglių ir titnago nuoskalų. Tos pačios analizės duomenimis nustatyta, kad židinio Nr. 2 anglys yra juodi, korėti, lengvi, blizgančių paviršiumi putų ir aptakų

6 pav. Piūviai A—A₁; B—B₁

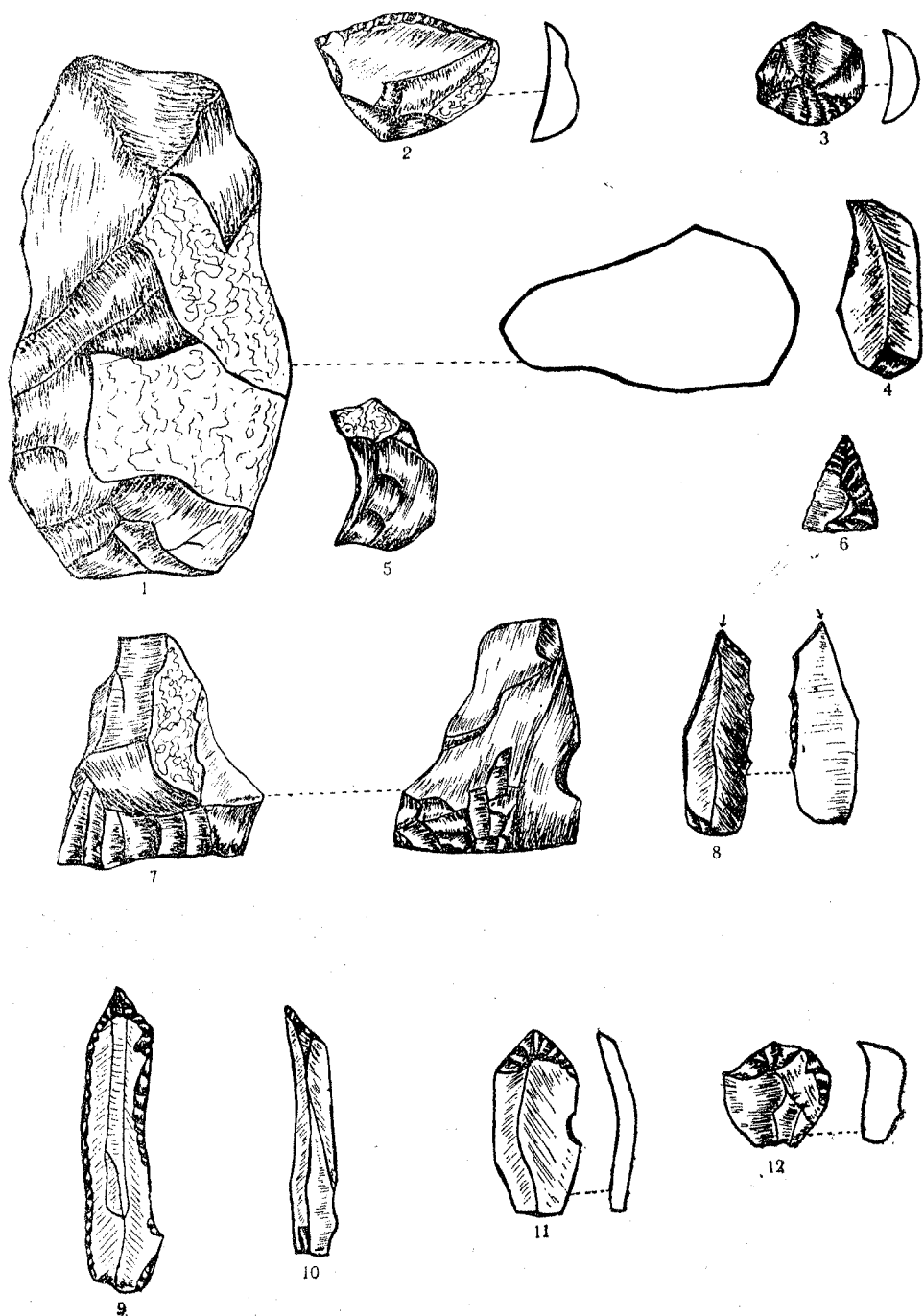
formų suanglėjusios dervos gabalai su nedidelėmis anglies priemaišomis. Anglies gabalų tarpe pasitaiko plačiarievių spygliuočių ir smulkiarievių lapuočių medžių anglių, kurios savo išsilaikymu panašios į židinio Nr. 1 anglys. Kartu su anglimis ir suodžiais židinyje aptikta keletas titnago nuoskalų.

Panašių titnago nuoskalų ir keletas titnaginių dirbinių rasta ir ortšteinuoto smėlio sluoksnyje. Pažymėtina, kad be 196 titnago nuoskalų yra rasta ir 28 stambūs, įvairių formų, apskaldytų paviršiumi, retušuotomis ir nudaužytomis briaunomis titnago gabalai, visai panašūs į paviršiuje rastuosius ir greičiausiai turėjusius tą pačią paskirtį. Iš jų išsiskiria nedidelis piramidės formos skaldytinis, paviršiuje padengtas melsva patina ir labai artimas savo forma paviršiaus piramidiniams skaldytiniams (2 pav., 3).

Ortšteinuotame sluoksnyje rasta ir keletas peilių (6). Jie visi skeltiniai, daugiausia nulūžusiomis viršūnėmis, retušuotomis briaunomis. Vienas toks peiliukas turi nusklemtą retušuotą viršūnelę ir yra panašus į stovyklos paviršiuje rastuosius peilius (7 pav., 10). Iš visų stovykloje rastų peilių išsiskiria vienas nedidelis, skeltinis, rusvo paprastai tik neolite vartojamo titnago peiliukas. Jo viršūnė lyg ir nusklemta iš abiejų šonų, retušuota. Be to, retušas nueina viena briauna žemyn (7 pav., 9).

Greičiausiai peilių vietoje galėjo būti naudojamos ir kai kurios aštriomis briaunomis skeltės, rastos tame pat sluoksnyje.

Paminėtini ir du gremžtukai (7 pav., 11, 12). Vienas jų pailgas, platus, gražiai išlenktais, retušuotais ašmenimis, padarytas iš balto titnago skeltės. Antrasis gremžtukas mažytis, beveik apskritas, aukštas, padarytas iš ska-

7 pav. 1 — kirviui pasigaminti paruoštoji titnago žaliava; 2, 3, 11, 12 — gremžtukai; 4, 9, 10 — peiliukai; 5 — gramdukas; 6 — širdinė strėlė; 7 — skaldytinis; 8 — rėžtukas

los, stačiais ir retušuotais ašmenimis. Abu jie savo forma panašūs į paviršiuje rastuosius šių grupių gremžtukus.

Be titnaginių dirbinių, ortšteinuoto smėlio sluoksnyje yra rasta ir devyni visai sunykę keramikos gabalėliai, todėl apie juos sunku ką nors pasakyti.

Ryškejant trečiajam židiniui, jau vienuoliktame piūvio A—A₁ metre, tik kitoje padėtyje, buvo papildomai padaryta antroji perkasa B—B₁ (žr. 5 ir 6 pav.). Čia taip pat rasti tie patys keturi žemės sluoksniai, kurių antrajame ir trečiajame buvo titnagų. Skirtumas tik tas, kad židinyje Nr. 3 buvo tarp tamsiai pilkos žemės sluoksnio, turinčio daug anglių, pelenų ir suodžių priemaišų, ir ortšteinuoto smėlio sluoksnio; tai neabejotinai rodo, jog židinyje Nr. 3 jau priklauso tamsiajam žemės sluoksniui.

Židinyje Nr. 3 savo forma niekuo nesiskyrė nuo pirmųjų židinių. Jis buvo 50 cm skersmens ir 20 cm gylio. Židinyje Nr. 3 gausu pelenų, suodžių ir sudegusio smėlio. Be to, abiejose jo pusėse išryškėjo po vieną nedidelę, gilyn smailėjančią, apskritą duobutę. Abi duobutės 55 cm gylio, viena 10 cm, antroji 15 cm skersmens, buvo pilnos tamsiai pilkos žemės.

Židinyje Nr. 3 išskiria Versminio upelio I stovyklą iš kitų stovyklų, kuriose taip pat yra rasta židinių. Reikia manyti, kad šiame židinyje pastebėtos duobutės yra buvusio iešmo pėdsakai.

Be židinio Nr. 3, tamsiajame žemės sluoksnyje rasta ir titnaginių dirbinių. Daugiausia buvo stambių titnago gabalų, nuskaldytu paviršiumi, retušuotomis ir nudaužytomis briaunomis. Jie, kaip ir ortšteinuoto sluoksnio bei paviršiaus titnaginių dirbinių fragmentai, primena skaldytinius, muštukus ir kitus dirbinius. Iš jų išsiskiria stambus, pailgas, plokščias titnago gabalas, labai primenąs kirvį (7 pav., 1). Galimas dalykas, tai ir buvo kirviui pasigaminti paruoštoji titnago žaliava.

Trys šiame sluoksnyje rastieji gremžtukai niekuo nesiskiria nuo paviršiuje rastųjų (7 pav., 2 ir 3). Du iš jų pailgi, platūs, skeltiniai, išlenktais nuožulniais ašmenimis, trečiasis gremžtukas aukštas, apskritas, viršutinėje pusėje aplink retušuotas. Paminėtinas ir gramdukas, padarytas iš pailgos skalos su įdubusiais ašmenimis, taip pat labai artimas paviršiuje rastųjų gramdukų grupei (7 pav., 5).

Visai skirtingas nuo paviršinių yra tamsiajame sluoksnyje rastasis rėžtukas (7 pav., 8). Jei paviršiniai rėžtukai yra stori ir dideli, tai šis — nedidelis, skeltinis, su siaura rėžiamąja dalimi. Vidaus pusėje rėžtukas turi retušuotą, lyg dideliais danteliais briauną.

Ne mažiau reikšmingas yra ir šlifuoto kirvio ašmenų fragmentas, rastas šiame sluoksnyje. Sprendžiant iš turimų duomenų, kirvis turėjo būti keturkampio skersinio piūvio, gražiais išlenktais aštriais ašmenimis, šlifuotu paviršium, padarytas iš gero titnago. Panašių kirvių yra rasta Kašėtų, Rudnios (Varėnos raj.) apylinkėse.

Kartu su šlifuoto kirvio fragmentu reikia paminėti ir vieną širdinę strėliukę, labai mažytę, kuri abiejose pusėse turi plokščią paviršinį retušą. Strėliukė labai artima paviršinei širdinių strėlių grupei (7 pav., 6).

Kartu su šiais dirbiniais tamsiajame sluoksnyje rasti ir trys kiek paruoštos briaunomis skeltiniai peiliukai (7 pav., 4), kurie niekuo nesiskiria nuo kitų stovykloje rastų skeltinių, o taip pat ir 108 titnaginės nuoskalos ir skeltės.

* * *

Nors Versminio upelio I stovykla nėra galutinai iširta, tačiau, turint tokią gausų paviršinį daiktinį inventorių, kurį papildo iš kultūrinių sluoksnių gautoji medžiaga, galima padaryti kai kurias išvadas apie šios stovyklos gyventojų materialines sąlygas, jų gyvenimo būdą ir laiką.

Kaip leidžia spręsti kultūriniai sluoksniai, Versminio upelio I stovykla buvo apgyventa du kartus ir kiek skirtingais laikotarpiais. Pirmąjį sykį žmonės stovykloje, matyt, gyveno neilgai, nes jie nepaliko storesnio kultūrinio sluoksnio, o, gal būt, šis sluoksnis buvo išpustytas. Tuo tarpu titnago skalda ir dirbiniai, būdami sunkesni už žemę, kaip ir židiniai pasiliko ortšteinuotame smėlio sluoksnyje. Daryti iš šių negausių radinių gilesnes išvadas būtų neatsargu, nes tokie dirbiniai, kaip piramidinis skaldytinis ir nusklembta viršūne peiliukai, randami ne tik ankstyvajame neolite, bet ir vėliau. Jų ankstumą galėtų rodyti tik jų stratigrafinė padėtis ir kai kurie stovyklos paviršiuje rastųjų dirbinių tipai, būdingi ankstyvajam neolitui, pavyzdžiui, ovaliniai kirvukai, mikrorėžtukai, stambieji gremžtukai, trumpinės strėliukės. Greičiausiai ir šiuos dirbinius palikusieji žmonės turėjo gyventi ne anksčiau, kaip neolito pirmoje pusėje. Sprendžiant iš turimų dirbinių, pirmieji stovyklos gyventojai buvo klajokliai ir vertėsi medžiokle bei žvejyba.

Žymiai daugiau duomenų turime iš antrojo stovyklos gyvenimo laikotarpio. Atrodo, kad stovykla buvusi neilgai apeista, nes tarp ortšteinuoto smėlio sluoksnio ir tamsiai pilko beveik nėra juos skiriančio tarp sluoksnio. Šį kartą stovykloje, atrodo, buvo gyventa gana ilgai, tai rodo tamsiosios žemės, arba kultūrinio sluoksnio, storumas. Šlifuoto kirvio fragmentas, širdinė strėliukė bei paviršiuje rastų vėlyvi dirbiniai, kaip širdinių, skersinių, kotinių strėlių grupės, pailgi tipiški neolitiniai gremžtukai bei įvairių formų dirbiniai, aiškiai rodo tikrąjį ir net vėlyvąjį neolitą arba net ir žalvario amžiaus pradžią. Tą mintį patvirtintų ir šukinė keramika, visai analogiška Tamulos stovyklos Estijoje šukinei keramikai. Ši stovykla yra skiriama antrojo tūkstantmečio II—III-jam ketvirčiui pr. m. e.¹ Galimas dalykas, kad Versminio upelio I stovykla galėjo būti vienalaikė su Tamulos stovykla ir gyvenama net ilgiau negu pastaroji; apie tai galima spręsti iš profiliuotosios šukės su nežymiai brūkšniuotu paviršiumi vidaus pusėje bei kai kurių širdinių strėlių nepaprastai dailaus išbaigimo, sutinkamo žalvario amžiaus pradžioje. Galimas dalykas, ši keramika ir yra lietuviškosios brūkšniuotosios keramikos prototipas.

Apie žmonių gyvenimo būdą bei jų materialines sąlygas nemažai galima spręsti iš stovyklos daiktinio inventoriaus. Daugybė titnago skaldos, skaldytinių ir skelčių rodo, kad stovyklos gyventojai gaminosi sau reikalingus įrankius vietoje iš vietinio titnago, kurio gausiai randama Versminio upelio I stovyklos ir aplamai Marcinkonių apylinkėse. Dirbiniams gaminti daugiausia buvo vartojamas pilkas įvairių atspalvių titnagas. Tačiau stovykloje sutinkame dirbinių ir iš balto bei rusvo titnago, būdingo tik neolito dirbiniams.

Daugybė strėlių ir jų formų įvairumas rodo, kad vienas iš svarbiausių stovyklos gyventojų verslų buvo medžioklė. Medžiota greičiausiai smulkūs žvėrys ir paukščiai. Apie tai galima spręsti iš strėlių mažumo bei židinyje Nr. 1 rasto tetervino ar žąsies kaulo. Nemažiau reikšminga turėjo būti ir žvejyba. Tai rodo pati stovyklos padėtis, jos artumas prie vandens, o taip pat įstatomųjų skeltelių, vartotų su kauliniais žeberklais, gausumas. Tokie žeberklai, galimas dalykas, buvo naudojami ir kaip strėlių antgaliai.

Kad odos apdirbimas taip pat nebuvo paskutinėje vietoje, rodytų daugybė stovykloje rastų gremžtukų. Sumedžioto gyvulio kailis buvo nulupamas su titnaginiais peiliais, o vėliau oda išskutama gremžtukais, gal būt, įstatytais į kotą.

Nors kaulinių dirbinių kol kas stovykloje neaptikta, bet jų buvimą rodo gausūs rėžtukai, o taip pat ir gramdukų grupė. Neaišku, kokią paskirtį turėjo mikrorėžtukai. Galimas dalykas, jie, įstatyti į kotelius, buvo naudo-

jami ornamentams išraižyti¹, o, gal būt, jie drauge buvo ir tatuiravimosi įrankiai.

Maistą stovyklos gyventojai gamindavosi židiniuose. Greičiausiai buvo naudojamas iešmas mėsa išsikepti arba pakabinti moliniams, dar ranka lipdytiems puodams, kuriuose buvo verdamas valgis. Kad būta iešmų, rodo ir Versminio upelio I stovykloje rastas židinyje Nr. 3.

Nors stovykloje nėra aptikta pėdsakų, rodančių, kad jos gyventojams būtų buvusios žinomos gyvulininkystė ir žemdirbystė, galimas dalykas, šie verslai jiems jau buvo žinomi. Apie tai kalbėtų kitose panašiose stovyklose, pvz., Eiguliuose, rastas karvės dantis, o Samantonyse (Ukmergės raj.)—puodo šukėje miežio grūdo atspaudas.

Versminio upelio I stovykloje jokių statinių nerasta. Greičiausiai vasarą būdavo gyvenama palapinėse, sutvirtintose kartimis arba šakomis ir apdengtose kailiais. Kartis arba šakas stovyklos gyventojai nusikirsdavo titnaginiais kirvukais, kurių Versminio upelio I stovykloje rasta gana daug. Žiemą stovyklos gyventojai greičiausiai praleisdavo pusiau žeminėse. Tokio būsto pėdsakus yra aptikusi ir ištyrusi R. Jablonskytė Samantonių (Ukmergės raj.) stovykloje. Galimas dalykas, Versminio upelio I stovykloje apskrities aikštelės kaip tik yra buvusių palapinių kontūrai.

Ar stovyklos gyventojai palaikė ryšius su kaimynais ir koks jų buvo dvasinis gyvenimas, šiandien dar sunku pasakyti. Tačiau stovykloje rastieji daugelis įvairių smulkių titnaginių dirbinių rodo iš pietų į Lietuvą plitusios tardenuazinės kultūros įtaką Versminio upelio I stovyklos gyventojams.

Tik pilnutinai ištyrus stovyklą, būtų galima papildyti turimus duomenis ir nustatyti tikslią stovyklos chronologiją, o taip pat įnešti daugiau šviesos į mūsų krašto akmens amžiaus laikotarpį.

¹ Ornamentuota strėlė rasta Rėšketos ir Virvyčios upių santakoje.— Senovė, 4, 184, pav. 5 : 1 (1938).

¹ Л. И. Янитс, Новые данные по неолиту Прибалтики.— Советская археология, 19, 203 (1954).